

„Dum spiro, collecto” – avagy a műgyűjtés egy újabb vetülete

Vasné Tóth Kornélia (1971–) művelődéstörténész, exlibrisológus, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos kutatója ezúttal adattár, lexikon formájában teszi közzé sok éves kutatómunkájának eredményeit: *Múltunk neves ex libris gyűjtői* (2019) címmel. Tekintve, hogy műve többek között könyvtáraink tájékoztató részlegeinek polcaira is felkerül, pillantsunk hát bele a kötetbe egy könyvtáros szemszögéből.

Az ex libris mint dokumentum az úgynevezett nem hagyományos könyvtári dokumentumok közé tartozik, az azonban megkérdőjelezhetetlen, hogy kultúrtörténeti, művészettörténeti szempontból a vizuális kultúrában betöltött hangsúlyos szerepvállalása miatt ott a helye a legtöbb közgyűjteményben. Az ex libris (jelentése: könyveiből, könyvei közül való), magyarul könyvjegy, a könyv tulajdonosát megjelölő, gyakran művészi kivitelű kisméretű grafika, melyet rendszerint a könyv táblájának a belső oldalára ragasztanak, s eredeti műalkotásnak tekintjük őket. Emellett természetesen ne feledkezzünk meg hagyományörző szerepéről sem, melyet egy nemzet sajátos szimbólumrendszeréből épít fel. Ebből következően az ex libris már túlmutat eredeti funkcióján, és nemcsak abból a célból készül, hogy egy-egy könyvbe valóban bele is helyezzék. A könyvjegy tehát sok esetben kinőtte eredeti gazdadokumentumát, a könyvet, és önálló életre kelt, nevezetesen: a gyűjtők számára készült (készül) mint önálló gyűjtési tárgy. Ezt bizonyítja a gyűjtők nem egyszer sok-sok ezer különféle darabból álló kollekciója. Európában már a tizenkilencedik század végén megalakultak az első ex libris szervezetek, ezzel is mutatva, hogy kulturális jelenségről beszélünk, s mára már egy fejlődő tudományág (az exlibrisológia) is szerveződött a téma köré.

E tudományág művelője, kutatója, hazai és nemzetközi szakértője a mű szerzője, Vasné Tóth Kornélia, aki az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtára tudományos munkatársaként 2008 óta foglalkozik ex librisekkel. Nyelvészeti, irodalom- és történettudományi, tágabb kultúrtörténeti munkássága mellett rengeteg cikk, tanulmány, katalógus és könyv jelent már meg a tollából e témakörben, például *A magyar ex libris 100 éve. Gyűjtemények kiállítása* (Budapest, KBK Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület, 2012.); *A moszkvai Rudomino-könyvtár hungarika ex librisi hazai és nemzetközi kontextusban* (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2015.); *Ex libris és képkultúra. Modern magyar ex librisek* (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Kossuth Kiadó,

2016.) stb. Emellett 2011-től a *Kisgrafika* című folyóirat szerkesztőbizottsági tagjaként is tevékenykedik. Szakírói publikációk szerzőjeként, kiállítások rendezőjeként, konferenciák előadójaként egyaránt e tudományág elkötelezett képviselője. Kutatási területe a műfajon belül szerteágazó: az ex libris mint műfaj sajátos formanyelvének művészi kifejezőmódja és hatása; kultúrtörténeti jelentősége és beágyazottsága egy nemzet életében; más tudományokkal való összefüggésrendszerének elemzése; a dokumentum történetisége; a grafikusok személye; fogalmi tipológia; a gyűjtők személyének felkutatása és a gyűjteményük bemutatása; a gyűjtés mint folyamat mikéntje; külföldi gyűjtemények hungarika anyagának feltárása; magyar és nemzetközi egyesületek és szervezetek tevékenysége stb. Könyvtárosként az OSZK-ban található kb. 34 ezres, 20–21. századi ex libris anyagot dolgozza fel.

Munkásságára jellemző még az úttörő tevékenység, és az a törekvés, hogy minél szélesebb kör számára tegye közkinccsé e sokak számára kevésbé ismert műfajnak az értékeit.

E mostani bemutatandó műve a Kisgrafika Barátok Köre megalakulásának 60. évfordulója tiszteletére íródott és jelent meg a KBK gondozásában, melynek a szerző 2009 óta tagja. Célja (a tartalmán túlmenően) egyfajta ünnepi tiszteletadás egy olyan kulturális egyesület felé, melynek tevékenységeit és értékeit a kutató is mindig magáénak vallotta.

A könyv már a címdalon lexikonnak aposztrofálja magát, és valóban, a szövegtest túlnyomó része személyeket bemutató szócikkeket tartalmaz. E kötet ugyanis az ex libris gyűjtők kiletére fókuszál. A Bevezetésben erről így olvashatunk: „Az exlibrisológiai kutatásokban a történetiségen túl növekvő helyet foglalhat el – a grafikusok mellett – az ex libris gyűjtők személye, kapcsolati hálója, egymással, ex libris egyesületekkel, nagyobb intézményekkel, gyűjteményekkel való érintkezésének számbavétele, a műgyűjtés mikéntje.” A modern képi technikák korában, a mindinkább növekvő vizualitás igényeinek a tükrében az exlibrisológia egyre sokrétűbb és árnyaltabb kutatási területeket indukál. Esetünkben a prozopográfiai megközelítés volt célszerű, amely előre meghatározott személyek körét együttesen és azonos kritériumok alapján vizsgálja, és mint ilyen, további kutatások alapjául is szolgálhat.

Szerkezetét tekintve először egy *bevezetést* olvashatunk a szerzőtől a célok és törekvések összegzésével, majd ezután következnek a betűrendes szócikkek, a születési és halálozási évszámok megadásával és a gyűjtők elsősorban ex libris vonatkozású bemutatásával. Utána a *Válogatás a kisgrafikákból* című képes fejezethez érünk, ahol végre mi is megcsoválhatjuk (ízeltő gyanánt), hogy miket is gyűjtöttek oly lelkesen és odaadással a kötetbe felvett személyek. Itt minden esetben kimondottan a gyűjtők számára készült alkotásokat láthatunk, a készítő grafikus megnevezésével. A felhasznált szakirodalmat és forrásokat egy *válogatott* (de igen gazdag) *bibliográfia* közli, szinte elindítva a reménybeli érdeklődőt a leendő tudományos kutatás irányába. A mű végén egy rövid *angol nyelvű összefoglaló* olvasható, befejezésül pedig egy *jegyzék a könyvben szereplő gyűjtőkről* a foglalkozás megjelölésével, szintén angolul. Utóbbiak nagy fontossággal bírnak a külföld felé való terjesztésben – a szerző több művét a legjelentősebb európai ex libris egyesületek újságjai is recenzálják, friss megjelenése ellenére e kötetre is felfigyelt már a nemzetközi ex libris élet.

És most bővebben a szócikkekről. A szerző a bevezetésben részletesen körülhatárolja, kik kerülhettek be a kötetbe. A több mint kétszáz bemutatott gyűjtő a 19. sz. második felétől a 21. sz. elejéig élt. Közülük sokan egy-egy ex libris egyesülethez vagy körhöz köthetőek, jelentős gyűjteményt hoztak létre, illetve elhivatottan fáradoztak az ex libris népszerűsítésén. Ebből következőleg a saját névre csak egy-két ex librist készítettek, akik nem váltak nagyobb gyűjtővé, kimaradtak a névjegyzékből csakúgy, mint a még élő, kortárs gyűjtőink. (Ez utóbbiakról egyébként a Bevezetésben rövid felsorolás olvasható, a szerző magát is a gyűjtők közt említi.) És értelemszerűen terjedelmi okokból kimaradtak maguk a grafikusok is, akik önmaguk vagy grafikus társaik számára egyaránt készítettek ex librist, és ezáltal automatikusan tulajdonosok (gyűjtők) lettek.

A szócikkek általában eléggé különböző terjedelműek. Ez abból is adódik, hogy ki mekkora nagyságú gyűjteménnyel rendelkezett, mennyire volt életében meghatározó tevékenység az ex libris ügyének az ápolása, illetve, hogy kiről mennyi hiteles adat lelhető fel a jelen korban. Bár nyilván e tényezők össze is függenek egymással.

Maguk az ismertetések a tudományos alaposág mellett sokszor nagyon személyközelire, portrészereire sikeredtek. Ez annak is köszönhető, hogy bár van egy következetes felépítési rend, mégis oly sokszor bukkan fel a gyűjtők egymástól eltérő egyénisége, habitusa, érdeklődési köre, mely végül azért – a különbözőségek ellenére – összefut az azokat kifejező ex librisek gyűjtésének szeretetében.

Minden szócikk először röviden bemutatja a vizsgált személyt. Képet kapunk lakóhelyéről, családi háttéréről, iskoláiról, foglalkozásáról, kulturális tevékenységéről, érdeklődéséről, elismeréseiről stb. A szerző számba veszi, hogy kit mi motivált és indított el az ex libris gyűjtés útján. Szól arról is, hogy mely egyesületekkel, körökkel, intézményekkel, könyvtárakkal került kapcsolatba, és ezek hogyan alakították, befolyásolták ez irányú tevékenységét. Megtudjuk még, hogy mely grafikusokat foglalkoztatott előszeretettel, és mik voltak a kedvenc témái. Sok esetben információt kapunk még arról is, hogy mekkora volt számszerűen a gyűjtemény nagysága, és ennek mi lett a sorsa az elhalálozás után.

A lexikont általában arra szánják, hogy valami konkrét adatnak utána tudjunk benne nézni. Ezt a lexikont viszont érdemes kiolvasni az elejétől a végéig. Ha megteesszük, egyfajta szociális hálót is felfedezhetünk a személyek között. Például megállapíthatjuk, hogy a foglalkozást tekintve szép számmal akad a gyűjtők közt orvos, mérnök, jogász, nyomdász, pap, tanár, muzeológus stb. Ha eme értelmiségi hivatalok betöltőin nem is lepődünk meg túlzottan, de annak már elismeréssel adózhatunk, hogy jegykezelő, fodrász, lakatos, asztalos, kertész szakmák képviselői is eme szenvedélynek hódoltak.

És természetesen kiemelhetők a könyvtárosok is, például: Arany Tóth Tibor (1929–1984), Bélyey Pál (1925–1976), Czakó Elemér (1876–1945), Ebergényi Tibor (1912–1987), Nyireő István (1893–1977), Szij Rezső (1915–2006) stb.

A nemek megoszlása tekintetében tapasztalhatjuk, hogy habár a mérleg nyelve a férfiak javára billen, azért a nők is kivették a részüket e foglalatosságból.

Ezen megállapításokat méltán tekinthetjük reprezentatívnak, hiszen egy egész országot átfogó, széles körű tevékenység vizsgálatáról van szó, melynek bemutatását sok helytörténeti kutatás előzte meg a szerző részéről.

A kötetet végigolvasva még a laikusok számára is nyilvánvaló, hogy a felvett személyek nem egyforma súllyal esnek latba az ex librisek terén végzett működésük kapcsán. Ami egyfelől természetes, másfelől azt a tényt is alátámasztja, hogy e dokumentumok gyűjtése majdnem mindenki számára megvalósítható, és nem feltétlenül függ össze magas iskolai végzettséggel, vagy az életben betöltött vezető kulturális pozícióval. És ebben az esetben ezen a ponton mélyül el igazán a kutatómunka, mikor a „kisemberek” kevésbé dokumentált ténykedéseiről kell adatokat szerezni.

Adatokból pedig nincs hiány a műben, és ebből a szempontból igazán eleget tesz egy lexikon elvárásainak. De mindezeken felül rendkívül olvasmányos, és a téma iránt figyelmet felkeltő szócikkek születtek. Az eddig jórészt sehol másutt nem fellelhető és nem publikált gazdag tényanyagon keresztül is átsüt egyfajta személyesség, mely a szerző és kutatási területe közti szoros kapcsolatról árulkodik.

Hiánypótló munkát vehet hát kezébe az olvasó (és a témában jártas szakember is), mert kimondottan az ex libris gyűjtők személyét középpontba helyező adattár önálló kötetben most lát először napvilágot.

Vasné Tóth Kornélia gondolata és szándéka szerint ez az adattár „azért íródott, hogy népszerűsítse a műgyűjtés e kevesek által ismert válfaját, és későbbi kutatások alapjául szolgálhasson mind az exlibrisológia, mind a tágabb kultúrtörténet területén.”

Az ex librisek gyűjtése a műgyűjtés egy fontos és kevésbé ismert, mondhatni feltérképezetlen területe. Ha ugyanis meghalljuk azt a fogalmat, hogy „műgyűjtő,” akkor általában olyan személy jut eszünkbe, aki elsősorban festményeket, szobrokat, érméket, fegyvereket stb. helyez érdeklődésének középpontjába. Így azonban kitérül némileg a fogalom értelmezési köre, hiszen már akár néhány ex libris (mint műalkotás) birtoklásával és e kollekció tudatos gyarapításával bárki műgyűjtővé válhat. Nem utolsósorban megjegyzendő, hogy a műgyűjtés e válfaja nem igényel akkora anyagi áldozatot és ráfordítást, mint sok esetben más művészeti produktumok beszerzése. Így nagyobb tömegek számára is vállalható, hozzáférhető és élvezhető.

Élvezhető valóban, és hogy mekkora lelkesedéssel állnak hozzá legtöbbször gyűjteményük kezeléséhez, arról beszéljenek ők maguk, a kötetben leírtak szerint: „Dum spiro, colligo” (Amíg élek, gyűjtök) – vallotta Nagy Dezső (1911–1981). Erdélyi István (1925–1984) szerint pedig helyesebb lenne, ha „fiataljaink gyufacímke és színészkép helyett ex librist gyűjtenének”.

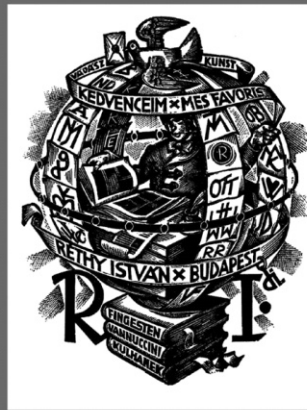
A szerző a már korábban említett *A moszkvai Rudomino-könyvtár hungarika ex librisei hazái és nemzetközi kontextusban* című művét azzal a gondolattal zárja, hogy az ex libris „túlmutatva önmagán a könyves kultúra továbbélésének egyik tanújele, ennek a még le nem tűnt kultúrának az egyik bizonyítéka. Ezért is fontos a fennmaradása, ezért és így tekintve is a nemzeti és egyetemes kultúra releváns része, az emlékezet helye és eszköze.” Tágabb értelemben azonnal ajánlható e mostani kötete azoknak, akik ezt a gondolatot fontosnak tartják. Szűkebb értelemben természetesen az ex libriseket (is) alkotó képzőművészek, a meglévő és eljövendő gyűjtők, egyesületi tagok érdeklődésére tarthat számot. Ezen felül bátran javasolható pedagógusoknak, könyvtárosoknak és könyvtáraknak,

képzőművészeti közgyűjteményeknek, valamint a (vizuális) kultúra értékeit szem előtt tartó olvasóközönségnek.

Végezetül, óhatatlanul is felmerül a kérdés, ösztönöz-e a könyv néhány ex libris beszerzésére? Ezt ki-ki döntse el maga, jó gyűjtést mindenkinek, aki vállalkozik rá. Akkor elmerenghetnek azon, milyen lapokban gyönyörködnének szívesen eljövendő kollekciójukban – és nemcsak a könyvtáros szemével.

Dobó Kocsis Zoltán

Vasné dr. Tóth Kornélia: *Múltunk neves ex libris gyűjtői*. Budapest, Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület, 2019. 256 p.

MÚLTUNK NEVES EX LIBRIS GYŰJTŐI

Vasné dr. Tóth Kornélia